

GHEORGHE SECHEȘAN¹, ROMÂNIA

Cuvinte-cheie: lumea de aici, lumea de dincolo, suflet, călătorie.

Dintr-o lume în cealaltă²

Rezumat

Lucrarea face parte dintr-un volum în pregătire, intitulat *Marea Călătorie* și reprezentând preocupările din domeniul etnologic. Fragmentul este partea de început, în care prezintă ideea centrală a studiului: existența umană, în accepțiunea sa tradițională cuprinde, deopotrivă, Lumea de Aici și Lumea de Dincolo. Momentul părăsirii *lumii albe* constituie „punctul zero” al unui lung șir de gesturi ritualice, menite să „împace” sufletul celui călătorit cu lumea de aici, dar și să îl inițieze în parcursul spre celălalt tărâm. Am prezentat, de asemenea, o schemă, menită să exemplifice fiecare etapă. Sunt reliefate, în consecință, câteva secvențe, denumite **PIAE (practici din interior de asigurare a echilibrului)**.

¹ Conf. Univ. Dr., a predat la Universitatea de Științele Vieții „Regele Mihai I.”

² Fragment din volumul în pregătire *Marea Călătorie*.

Keywords: This World, the Other World, soul, journey.

From One World to Another

Summary

This work is part of the forthcoming volume titled *The Great Journey*, which explores themes related to ethnology. The excerpt serves as the introduction, presenting the study's central idea: in its traditional understanding, human existence encompasses both This World and the Other World. The moment of leaving the earthly realm is considered “the point of departure” for a long sequence of ritual gestures meant to reconcile the departed's soul with this world and to initiate its journey toward the other realm. A diagram illustrates each stage of this process. As a result, several sequences are highlighted and referred to as **PIAE (internal practices for ensuring balance)**.

Dintr-o lume în cealaltă

În cuprinsul textului ceremonial de înmormântare apar clar conturate două lumi: Lumea de aici și Lumea de Dincolo; cea de aici este *lumea luminată, țara cu dor, țara cu milă*, pe când, dimpotrivă, cea de dincolo este *lumea neluminată, țara fără dor, țara fără milă*. Momentul deplasării dintr-o lume în cealaltă este marcat ritualic printr-un complex ceremonial major, cuprins în formula *dalbul de pribeag* sau *marea călătorie*. Un șir lung de semnificații se desfășoară în fața ochilor noștri prin aceste formulări, de o mare simplitate aparentă. O adevărată mitologie populară a vieții și a morții este dezvoltată aici, după cum observa Mircea Eliade. Evident, folclorul ceremonialului funerar reprezintă în sine un punct central de interes, și nu puțini sunt cercetătorii români care s-au ocupat de acest subiect: Mircea Eliade, Constantin Noica, Constantin Brăiloiu, Ovid Densusianu, Ernest Bernea, Gheorghe Vrabie, Mihai Pop, Nicolae Panea, Vasile T. Crețu, Ion Ghinoiu etc.

Cel care pleacă părăsește Lumea de aici, element cu implicații majore pentru întreaga colectivitate, din punct de vedere comunitar, în primul rând: „*Persoana care cândva exista nu mai participă activ la interacțiunile sociale, nu mai contribuie fizic la producția și reproducția societății. Astfel, moartea este profund nimicitoare; ea cere un răspuns. Individualitatea rigidă a cadavrului concentrează atenția asupra relațiilor complexe dintre individ și societate, o relație care trebuie lămurită, pentru a da sens morții.*”³

Se poate spune, fără teama de a greși, că momentul morții unui membru al comunității este unul dintre cele mai importante ale vieții sociale, spirituale și religioase ale unei colectivități: „*Întregul complex al obiceiurilor de înmormântare reprezintă ceremonializarea unui eveniment biologic inevitabil, cu implicații sociale profunde, care antrenează un întreg sistem de concepte, credințe și atitudini, ca elemente de motivație sau structură.*”⁴

Întregul ceremonial are forma, componența, structura și „finalitatea” unui ritual: „*În ceremonialul de înmormântare, accentul va fi pus deci pe secvențele care pregătesc marea despărțire și pregătesc marea trecere, semnificația și rostul acestor secvențe fiind prin definiție polivalente: ele trebuie să asigure perfecta despărțire și trecere; în același timp, însă, pentru refacerea echilibrului moral și social al colectivității mai largi, ele sunt destinate ameliorării durerii tragice determinate de conștiința ireversibilului.*”⁵

În studiul de față dorim (folosindu-ne – firesc – de rezultatele cercetărilor anterioare) să ilustrăm un model ontologic românesc.

Firește că acest model există implicit în mentalul poporului român. Principala lui „calitate” este aceea de a veni dintr-un trecut ancestral, precreștin. El a străbătut veacurile, mărturie a unei viziuni proprii despre existență, care nu plătește tribut nici inflamărilor

³ Gail Kligman, *Nunta mortului*, Iași, Editura Polirom, 1998, p. 108.

⁴ Mihai Pop, Pavel Ruxăndoiu, *Folclor literar românesc*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1978, p. 202.

⁵ *Ibidem*.

patriotard-naționaliste, dar nici pesimismului exagerat.

Dorim, doar, să propunem o accepțiune a existenței și a post-existenței aparținând exclusiv poporului român, și care este una dintre cele mai „elaborate”, spectaculoase și profunde: *„Mai mult ca oricare altă creație populară, cântecele populare exprimă sintetic filosofia poporană despre viață și moarte. Deși au suferit unele modificări, interferențe și influențe inevitabile de-a lungul secolelor și mileniilor, textele sacre cântate la înmormântare își păstrează caracterul fundamental arhaic.”*⁶

Trebuie să mai amintim faptul că numai gândirea omului modern separă cele două zone de existență, arhaică, tradițională: ele sunt fațete ale uneia și aceleiași existențe, *lumea, onticul* în ansamblul său. Individul se situează în existență și, deopotrivă, în post-existență, cu aceeași naturalețe: *„Dar, pentru cei vechi, visul nu reprezenta o realitate iluzorie, ci experiență trăită, întâmplări ale sufletului care și-a părăsit trupul în timpul somnului.”*⁷

Moartea este „așteptată” (asumată). Ea nu constituie un dezechilibru decât vremelnic, foarte repede „neutralizat” de către colectivitate. Există, astfel, în cadrul credințelor populare, anumite **semne**, menite să îl pregătească pe cel „destinat”, dar și întreaga colectivitate, pentru Marea Călătorie: *„Moartea rar când se arată oamenilor pe neașteptate și pe neștiute, ca să le curme firul vieții, ci ea, după credința și spusa românilor, totdeauna dă de știre mai dinainte prin diferite semne atât neamurilor celor mai de aproape, cât și celui ce are să moară, că în scurt timp va veni la dânsul, ca să-i ia sufletul, și abia după aceea se arată și ea singură.”*⁸

Iată câteva dintre aceste semne:

1) *„pocnirea neașteptată a unor obiecte din casă, precum: a meselor, a scaunelor, a lăițelor, a paturilor, a lăzilor, a stâlpilor de la horn, a ușilor, a pereților, a icoanelor, a oglinzilor și a grinzilor”.*

Înainte vreme, casa nu era doar (potrivit terminologiei lui Mircea Eliade), un „spațiu de locuit”. Ea reprezenta un univers, un cosmos. Oamenii nu își părăseau casa niciodată și, înaintea celui de-al Doilea Război Mondial de pildă, erau foarte mulți săteni care nu ieșiseră **niciodată** din localitatea de baștină. Era vorba despre un loc în care te nașteai și mureai, nu se pomenea să îți schimbi locuința, sub niciun chip. Așa se face că între om și căminul său se creau legături, iar oamenii credeau, în mod firesc că, la apropierea morții cuiva, și „spațiul de existență” suferea, la fel ca un om.

2) *stricarea de sine și momentană a sticlelor, a blidelor, a oalelor, a tingirilor, precum*

⁶ Ion Ghinoiu, *Lumea de aici, lumea de dincolo*, 1999.

⁷ *Ibidem*.

⁸ Simion Florea Marian, *Înmormântarea la români*, București, Editura „Grai și Suflet – Cultura Națională”, 1995.

și a altor obiecte din casă.

La fel, între om și obiecte exista o legătură afectivă, pe care omul „nou”, mai ales cel din societatea consumeristă, nu îl mai înțelege. În anii ‘70, a făcut carieră volumul lui Alvin Toffler, *Șocul viitorului*. El arăta cum anume expansiunea economică a Occidentului (vizând producerea de bunuri, mai luxoase, mai „performante” – și eram doar la începutul epocii consumeriste) este de natură să alieneze individul, îndepărtându-l, afectiv, de obiectele care îl înconjoară, făcând din ele un simplu decor, care se poate schimba (și se modifică, de altfel) încontinuu.

3) căderea neașteptată a unei icoane sau a unei oglinzi de pe cui și sfârâmarea ei.

Sacrul a fost întotdeauna prezent în viața țaranului. Înainte vreme, cu prilejul diferitelor sărbători (Bobotează, Crăciun, Paști etc.) erau sfințite nu numai odăile casei, ci și „bătătura”, ograda, curtea, grădina. Este firesc, așadar, ca „sacrul” să fie „sensibil” la apropierea morții unui membru al familiei.

4) deschiderea de sine a ușilor.

Pregătirea pentru marea plecare. Atunci când pleacă pe ultimul drum, defunctul este scos pe ușa camerei în care a fost privegheat timp de trei zile, pentru ca apoi să „zăbovească” în curtea casei, ca pentru un ultim rămas bun de la tot ceea ce a constituit universul vieții sale. Apoi, este scos pe poarta casei (întotdeauna cu picioarele înainte, niciodată altfel, pentru ca nu cumva „să se întoarcă” din drum), pornind în ireversibila călătorie spre „ceea lume.”

5) dezlipirea și căderea tencuiei de pe pereți.

Așa cum spuneam mai sus, pentru „o clipă” irumpe, în sistemul echilibrat și suficient sieși al vieții tradiționale, **elementul entropic**, adică degradarea, haosul, moartea. În mentalul tradițional, totul „se duce de răpă”, în acest (minim) interval de timp, și atunci firește că întregul univers înconjurător pare a fi, și el, supus aceluiași „regim” distructiv.

Sunt foarte multe „indicii”, nu le vom analiza, firește, pe toate. Mai amintim doar prezența **cucuvelei**, semn de rău augur.

*6) „cântarea cucuveicii sau a bufniței, mai ales ziua pe casă sau în nemijlocita apropiere a acesteia, precum: pe poartă, pe cumpăna fântânii pe șură sau grajd sau pe un pom din grădină: «Trage, trage, clopoțel, \ Că-ți mai vine-un sufleteț, *

Trage, trage tot cu jale \ Să s-audă până-n vale; \ Căci așa s-a întâmplat, \ După cum a fost cântat, \ Cucuveica cobitoare \ Și de rău prevestitoare»”.

Ori, după cum se știe, cucuveaua este un **animal psihopomp**: „Pasăre nocturnă, cu ochi mari și cu privire fixă, simbolizează noaptea, întunericul (...), moartea. (...) Însușiri ale zeiței morții și regenerării, această pasăre le are încă din paleoliticul superior.”⁹

O pasăre, adică, menită să treacă sufletul dintr-o lume într-alta.

Este, ca să spunem așa, **începutul sfârșitului**. Momentul morții unui membru al colectivității reprezintă un veritabil seism, o destabilizare a întregului sistem. Întregul ansamblu social se va organiza, în acest moment precis, în vederea reechilibrării sistemului.

MP

ÎÎS

PIAE

ADP

O1 ME RE

O1

DD

**PI
O2**

SCHEMA NR. 1

O₁ = Onticul 1 (Lumea de Aici).

O₂ = Onticul 2 (Lumea de Dincolo).

O = Onticul. Lumea de aici și lumea de Dincolo formează un tot, pentru mentalul popular.

PIAE = Practici din interior de asigurare a echilibrului.

ME = Moartea ca entropie.

RE = Refacerea echilibrului.

PI = Praguri inițiatice.

MP = Marele Prag.

ADP = Alte drumuri posibile.

DD = Drumul drept.

⁹ Ivan Evseev, *Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale*, Timișoara, Editura Amarcord, 2001, p. 25.

N_n = Neamul (cei plecați în Lumea de Dincolo).
IÎS = Imposibila Întoarcere sub formă de Strigoi.

Momentul în care defunctul părăsește zona consacrată (O₁) reprezintă, în economia vieții cotidiene a colectivității, o ruptură, o **entropie**; acest act nu conține însă nici pe departe tragismul pe care moartea îl comportă în societățile moderne. Pentru membrii societăților arhaice (tradiționale, primitive, folclorice etc.) regretul este îndreptat înspre dispariția celui călătorit din **această primă zonă de existență (Lumea de aici)**. Cercul închis al vieții suficiente sieși se deschide, pentru a permite mutarea unui membru al colectivității într-un alt spațiu de existență, moartea fiind imaginată ca o înstrăinare de vechiul mod de viață și plecarea într-o călătorie spre un alt spațiu existențial. Obiectul jelierii este unul de natură sentimentală: „O, fetiță, draga mea, / Dacă te duci și te duci, / Lasă-ți dorul prin grădină, / Să răsară-o rădăcină. / Și frații când vor cosi, / Rădăcina vor feri, / Surorile vor grebla, / Rădăcina vor uda. / Dorul și-l vor stâmpăra;” sau „De nu-i veni cu totul / Vină batâr cu gândul.”

Pe de altă parte, există o grijă expresă a colectivității ca întreg scenariul înmormântării să fie respectat cum se cuvine. Fiind vorba despre călătoria unui membru în lumea de dincolo, preocuparea pentru ca „dalbul de pribeag” să ajungă neabătut în tărâmul morților este deosebită. „Rătăcirea” unui suflet ar atrage după sine, în viziune populară, repercusiuni drastice, care ar viza ambele zone de existență: „*Participarea colectivității la înmormântare nu era dictată de curiozitate. Dispariția unui membru al societății produce o dereglare în sistemul relațiilor interumane. Faptul avea consecințe negative atât asupra celor din imediata apropiere, cât și printre membrii neamului și vecini. Prezența la ceremonie era impusă, de asemenea, de bunăcuviință, de cinstirea care i se cuvenea unui membru al grupului social plecat dintre cei vii. În același timp, prin prezență, colectivitatea veghea ca rânduielile legate de înmormântare să fie săvârșite corect. Derularea obiceiurilor în conformitate cu normele tradiționale asigura o bună inserare a mortului în lumea de dincolo și excludea posibilitatea întoarcerii sale printre cei vii ca spirit malefic, strigoi sau moroi. Stabilitatea ceremonialului poate fi explicată și prin credința că neîndeplinirea unor rituri poate provoca asemenea întoarceri.*”¹⁰

Momentul entropic este, însă, de scurtă durată: echilibrul va fi readus, în cele din urmă, prin intermediul unui ansamblu complex de ritualuri specializate în acest sens. Colectivitatea nutrește un adânc respect pentru împlinirea destinului omului pe pământ; ea nu îl poate lăsa pe cel plecat în Marea Călătorie **nelumit**, căci abia plecarea sa în acest fel ar dezechilibra total ordinea firească a lucrurilor.

PIAE reprezintă Practicile din Interior de Asigurare a Echilibrului, adică totalitatea actelor ritualice menite să îl despartă definitiv pe cel călătorit de existența anterioară (cântecul bradului, gesturile cu caracter apotropaic, pomana etc.). Dacă o colectivitate tradițională cunoaște (și practică) o serie de cutume menite să statornicească viața de aici, relaționând în același timp cu nivelul sacrului, nu este mai puțin adevărat că

¹⁰

Constantin Eretescu, *Folclorul literar al Românilor*, București, Editura Spandugino, 2022.

tocmai această zonă a existenței sacrului (O_1) este teatrul de desfășurare a unui complex ceremonial menit să facă definitivă plecarea sufletului celui defunct: „*Momentul morții în vechiul sat nu este trecut la întâmplare, ci este încadrat de o seamă de obiceiuri (practici) care definesc actul morții, în funcție de modul cum oamenii își reprezintă acest act.*”¹¹

În mare, s-ar putea „decelea” trei mari „centre” de interes ale acestor gesturi ritualice, menite să asigure echilibrul comunității:

- 1) să prevină revenirea nedorită a unui suflet, după moarte, în cadrul comunității, făcând plecarea ireversibilă;
- 2) să facă despărțirea suportabilă, în ceea ce privește comunitatea, moment cu un puternic impact emoțional și psihologic;
- 3) să îl „învețe” pe „dalbul de pribeag” „drumul” spre „ceea lume”, moment cu un pronunțat caracter ritualic și inițiativ.

1) Prevenirea înstrigoirii

La drept vorbind, toate momentele, mai mult sau mai puțin ritualizate, marcate chiar din momentul părăsirii vieții din trupul defunctului, au o funcție apotropaică. Sunt menite, altfel spus, să îmblânzească spiritul celui defunct, să îl „vindece” de dorul din lumea de aici, să facă definitivă plecarea lui în Lumea de Dincolo. Există însă o serie de acte, gesturi ori practici ceremoniale încărcate în mod deosebit cu această valoare apotropaică, destinate, adică, în mod expres spiritului celui defunct, pentru ca el să fie „îmblânzit” și să nu se întoarcă în această lume sub forma, nedorită, de strigoi.

Manifestările sunt extrem de numeroase. Potrivit credințelor populare, sufletul celui mort stă pe lângă casă timp de patruzeci de zile. Tendința sa este, în cadrul aceluiași credințe, de a rămâne în locul în care s-a născut, de a se ascunde în tot felul de locuri ferite și de tainice (de aici obiceiul de a „tămâia”, la moartea unui membru al familiei, casa cu „toate ale ei” – grădina, grajdul, pivnița etc.): „*Rămas în voia lui, sufletul are, în cele patruzeci de zile de la moarte, o intensă activitate. Vizitează, în primul rând, locurile umblate și cunoscute în viață. Rudele îi pun alimente, în special pâine (colac) și apă de băut deasupra ferestrei sau ușii de intrare, în afară, nu în casă. Plecarea definitivă la împlinirea sorocului trebuie bine pregătită, pentru a nu lăsa nici un motiv de întoarcere.*”¹²

Există, din această pricină, o sumă de practici menite să împiedice acest lucru, nedorit și profund dăunător întregii societăți, una dintre ele fiind întoarcerea oalelor cu gura în jos: „*...în perioada de lăuzie, în nopțile și zilele cât mortul stă în casă, în timpul vrăjilor și descântatului de dezlegare și alungare a spiritelor malefice etc., oalele stau cu gura în jos pentru a opri cuibărirea chiriașilor nepoștiți (Muma sau Fata Pădurii, spiritul mortului*

¹¹ Ernest Bernea, *Moartea și înmormântarea în Gorjul de Nord*, București, Editura Vremea, 2007.

¹² Ion Ghinoiu, *op. cit.*, p. 251.

etc.).”¹³

Gesturile ceremoniale menite să păzească prima zonă de existență de eventualele intruziuni, nedorite, ale „ființelor” din lumea cealaltă sunt extrem de numeroase și nuanțate, în același timp. Ele se adresează „categoriilor” de strigoi, unele dintre aceste practici având un caracter violent și chiar crud, în viziunea noastră, a modernilor (biserica s-a împotrivit, de altfel, și ea, foarte multă vreme, acestor acte considerate drept „păgâne”), menite să protejeze colectivitatea celor vii de spiritele celor morți: „*Strigoii vii, deci cunoscuți din viață că vor deveni strigoi la moarte, erau, în unele zone, de pildă în Oltenia, omorâți înainte de înmormântare, prin înfigerea în inimă a unui fus, țeapă de lemn, piron de fier.*”¹⁴

Există, în fapt, o sumă de procedee menite să împiedice transformarea sufletului celui mort în strigoi. Dincolo de aspectul lor violent și chiar „barbar”, ele trebuie reținute ca având un puternic caracter apotropaic, de protejare a lumii de aici de orice posibilă intruziune a celor din lumea de dincolo:

- 1) înfieratul, introducerea unor obiecte metalice în gură;
- 2) împietritul, astuparea orificiilor cadavrului cu piatră și sticlă pisată, tămâie;
- 3) arderea sau pârlirea organelor genitale;
- 4) înfigerea unui obiect ascuțit în inimă (andrea, cui, sucală, țărș);
- 5) bătutul cuielei în călcâie;
- 6) împunsul cadavrului cu acul;
- 7) pedepsirea strigoiului prin așezarea cadavrului pe spini sau rugi de mure;
- 8) reținerea strigoiului în adăpostul lui subteran, prin punerea lui la o treabă ușoară, dar foarte migăloasă, precum numărarea semințelor de mei, mac, grâu, a pietricelelor așezate în sicriu sau aruncate pe drum, când e dus la cimitir;
- 9) tratarea sicriului prin afumare, tămâiere, usturoiere;
- 10) fusuirea sau furcuirea mortului”¹⁵ (I. Gh., *LALD*, p. 278 – 279).

2) Despărțirea

Un alt element care concură la complexitatea ceremonialului funerar în cadrul tradiției populare românești este „despărțirea definitivă” de cel decedat și „vindecarea”, astfel, de moarte: „Într-un studiu consacrat baladei **Miorița**, Constantin Brăiloiu emite supoziția că întregul ceremonial al înmormântării urmărește excluderea definitivă a mortului din lumea celor vii. În acest sens trebuie înțeles și conceptul de «lepădare de moarte, de care vorbește Ernest Bernea».”¹⁶

¹³ Ibidem.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Constantin Eretescu, *op. cit.*

3) Priveghiul.

Un moment extrem de important în ceea ce privește **despărțirea** este **priveghiul**. Un obicei singular și greu de explicat încât, fără a avea foarte multe și clare dovezi în această privință, majoritatea istoricilor, a etnologilor și a antropologilor au căzut de acord asupra posibilei sale apartenențe la fondul de cultură geto-dac, derivând, în speță, din presupusele banchete funerare la moartea unui membru al colectivității: „*Alături de cântecele ceremoniale funebre și de cultul strămoșilor, priveghiul atestă o foarte mare vechime. Este, fără îndoială, încă un rit precreștin, care s-a păstrat în multe zone ale teritoriului nostru folcloric, cu sensul lui primar, de separare a neamului celor vii de cel mort, înainte de integrarea lui în neamul celor morți.*”¹⁷

Într-o primă fază, însă, așa cum rezultă din materialul etnografic, „funcția” priveghiului este aceea de a ocroti sufletul (spiritul celui mort), de a-l păzi de eventualele influențe nefaste, de spiritele malefice ce l-ar putea influența: „*Un alt moment important este **priveghiul**, moment legat de căderea nopții. Se fac atâtea priveghiuri câte nopți stă mortul în casă; de obicei se priveghează omul mare trei nopți și copilul două nopți, iar dacă e mic se priveghează numai una (...).*”¹⁸

Ca atmosferă și ritual, priveghiul prezintă o mare gamă de stări și acte. Atât bocetele, cât și celelalte manifestări (lamentății, plânsete etc.) capătă o amploare deosebită, pentru prima oară participând și oameni de dincolo de cei ai casei, adică rude mai îndepărtate și vecini.

Motivul pentru care se face priveghiul este același pentru toată lumea, indiferent de sex, vârstă sau categorie socială. Privegherea intră în categoria actelor de pază ale mortului. Există credința că mortul nu poate și nu trebuie lăsat singur nici ziua (și nici noaptea, se înțelege), pentru că îl pândesc fel de fel de necazuri: „*Trupul mortului trebuie păzit; nu-l poți lăsa singur în casă. Să mai întâmplă de trece pă sub el un câne sau o pisică și asta nu e bine, nu e bine că astea-s lighioane de nu-s curate. Țl rău (diavolul) ia întrupare de câne și pisică. (...) Știi, noaptea mai umblă niscăi duhuri necurate și nu e bine să lași mortu singur; și-apoi atât îl mai vede, nu-l poți lăsa în ceasu ăsta pustiu. Privegherea e o mare pomană.*”¹⁹

Specificarea este de reținut. Asta pentru că, în timpul priveghiului, se oferă celor veniți mâncare și băutură. În Banat se dau gogoși, iar băutura este, de obicei, țuică. Asistăm la o prefigurare, în fapt, a *mesei de pomană*, „oficiată” după întoarcerea de la cimitir.

Un aspect extrem de important, care conferă singularitate și unicitate ritualului de înmormântare din spațiul nostru de cultură populară este prezența, în cadrul priveghiului, a **jocului** și a **veseliei**, elemente care par să contravină flagrant cu solemnitatea, tristețea și tragedia momentului: „*Atunci când priveghiul se face după rânduiala tradițională, cei veniți*

¹⁷ Mihai Pop, *Obiceiuri Tradiționale Românești*, București, Institutul de Cercetări Etnologice și Dialectologice, 1976, p. 195.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ Ernest Bernea, *op. cit.*, p. 32.

să privegheze mortul dansează, fac jocuri cu măști, joacă jocuri distractive, cântă din fluier, spun basme, joacă jocuri de cărți, mănâncă, beau și discută despre treburile curente ale oamenilor și ale comunității.”²⁰ Această atmosferă de veselie, de aparent „joc și voie bună” este remarcată, de altfel, deopotrivă, de către toți cei care s-au ocupat de consemnarea și analiza cântecului ceremonial de înmormântare: „După ce tânguierile mamei și bocetele au încetat, tinerii veniți la priveghi au încercat să creeze una de veselie, lucru obișnuit în tradiția vechiului sat românesc. Fiecare spune câte ceva, o snoavă sau o altă vorbă de haz; vorbesc și despre munca lor și alte întâmplări din sat.”²¹

Dacă în unele zone este vorba „doar” de veselie, în altele avem de-a face cu o adevărată bucurie, cu manifestări exterioare care nu se deosebesc cu nimic de o nuntă: „Participarea și buna dispoziție sunt ca la o nuntă. (...) Când murea cineva, la priveghiul lui se petrecea mai cu foc ca la o naștere sau căsătorie, pentru că priveghiul se organiza «ca o mare bucurie la casa mortului», sau «Lumea râde de se cutremură casa. Râd și rudele mortului, și copiii lui, și toți»”.²²

Caracterul complex al acestui ceremonial care face parte din ciclul obiceiurilor de înmormântare este ilustrat și de faptul că, în trecut (astăzi priveghiul se reduce – acolo unde se mai ține – la jocul de cărți și la povestitul unor snoave sau anecdote cu caracter licențios), în cadrul său se practicau și anumite jocuri specifice, numite și jocuri de priveghi, și al căror caracter ritualic nu poate fi pus sub semnul îndoielii: „Un alt grup de tineri intră în acest moment în casă. Unii dintre ei privesc mortul cu un aer de nedumerire, alții pare că nici nu țin seamă de durerea familiei. Bunica mortului apare cu o măsuță rotundă și cu un săculeț de mălai; așază măsuța în mijlocul odăii și varsă mălaiul în mijlocul ei: «Ei, ia-n poftiți vă rog acum la treabă... să vedem care pe care...».

De astă dată era vorba de un joc tineresc, nu de jeli. Unul din tineri scoate o basma împletită în noduri. Toți tinerii se așază în jurul unei măsuțe și întind mălaiul pe toată suprafața. Unul dintre ei încearcă tăria basmalei pe palma unui vecin; lucrurile erau în regulă.

S-au prins doi la joc și urmă între ei o numărătoare; unul păstrează basmaua cu noduri, iar celălalt este legat la ochi; un al treilea ascunde inelul în mălai. Cel legat la ochi caută inelul cu nasul. După ce l-a găsit, îl prinde în gură și îngână numele unuia dintre jucători – pe al aceluia pe care îl bănuiește că a ascuns inelul. Nu e ghicit, pentru care primește un număr de lovituri în palmă cu basmaua înnodată și caută din nou cu nasul inelul ascuns în mălai.

Jocul se repetă până ce ghicește și astfel intră altul la rând, se fac multe glume pe seama celor care nu ghicesc și iau în continuare lovituri în palmă; «ia vedeți, măi, că ăsta vă mănâncă tot mălaiu», se auzi glasul unui bătrân ce sta mai la o parte. Băiatul sufocat înalță capul și respiră larg improșcând mălaiul din gură; toată lumea râde. «La ce lăcomești, băiete, adaugă bunica mortului? Vezi că-s femeie săracă și nu mai am alt

²⁰ Mihai Pop, *Obiceiuri Tradiționale Românești*, p. 194.

²¹ Ernest Bernea, *op. cit.*, p. 34.

²² Ion Ghinoiu, *op. cit.*, p. 242.

mălai...».

*După terminarea acestui joc au urmat altele, tot mai zgomotoase și mai pline de haz, până ce însuși mortul a fost încadrat, făcându-se și pe seama lui o serie de glume.*²³ Complexitatea și importanța fenomenului, după opinia noastră insuficient studiat și înțeles, reiese cu ușurință și din faptul că obiceiul cunoaște și alte secvențe, cu o pondere ritualică mai mare, chiar. Există, astfel (e drept, numai în anumite zone ale țării) dansuri specifice priveghiului, care sunt performate numai cu acest prilej și care ilustrează, credem, cu prisosință caracterul puternic ritualizat al momentului. Dansul, de cele mai multe ori, este „mască”, cei care îl joacă poartă măști, subliniindu-se, astfel, intrarea protagoniștilor într-un alt rol, acela de vraci, șaman care comunică cu spiritele celor de dincolo sau, întruchipând, chiar, personaje cu caracter funerar, psihopomp: „...În Vrancea se dansează în timpul priveghiului «chiperul» și se fac jocuri cu măști. «Chiperul» se joacă în curte în jurul focului de priveghi. Dansatorii se așază în coloană, unul după altul, ținându-se de brâu. Cel care conduce jocul ține în mână un toiag, un ciomag sau chiar o bucată de lemn aprins. La sunet de fluier, dansul începe în jurul focului. Dansatorii sunt obligați uneori să sară peste foc. Cel care conduce jocul urmărește să arunce, pe rând, dansatorii în foc. Pentru aceasta folosește două procedee: sau coloana dansează din ce în ce mai repede, cu multe unduiri, pentru a arunca pe rând în foc pe cei care joacă la coadă, sau coloana, formând un semicerc în jurul focului, caută să se îndrepte brusc, conducătorul pornind vijelios înainte, iar cel din coadă trăgând cu putere îndărăt. În cazul acesta, cad în foc cei din mijloc. Dansul are azi un rol pur distractiv, dar probabil că altădată focul a avut, ca în alte obiceiuri străvechi, un rol de purificare.

*În jocurile cu măști de la priveghi apar moși și babe, urși, capre etc. În general, se spune că «măștile fac scamatorii». Ele reprezintă diferite scene comice cu caracter improvizat pe o canava tradițională, cu multe actualizări și referiri la situații locale precise. Măștile participă la dansul general și interpretează dansuri groțesti.*²⁴ Uneori, în cadrul priveghiului, alături de dans apare și cântecul ceremonial. Prezența acestuia subliniază, o dată mai mult, caracterul ritualic al momentului. Caracterul lor aparte este dat și de „informația” intrinsecă pe care o oferă asupra accepțiunii despre lumea de dincolo a comunității rurale, diferită, surprinzător, de alte reprezentări similare ale tărâmului de dincolo.

Într-un cunoscut *Cântec de priveghi*, cel care înfățișează carul mortuar cu mama defunctului alergând după el, lumea abundentă de dincolo, a morților, ar trebui invidiată de lumea de aici: „Pe din sus de Ibănești, / Merge caru giurgiuvesc, / Caru-i negru, boii-s negri / Pogoniciu-i și mai negru. / Dar în car cine-i culcat? / Lucreția o răposat / După car cine aleargă? Da maică-sa jalnică / Cu cofa cu luminile, / Cu tineri cu prescurele / Să-i deie de prânz din ele. / Lucreția din grai grăie: / – Or te-aleargă, or te lasă, / Că de mine ești rămasă, / C-am mâncat poame din Rai, / Și-am băut apă din plai / Și mi-am găsit mai bun trai, / Noi îți cântăm cântecu, / Domnu-ți ierte sufletu;»”

²³ Ernest Bernea, *op. cit.*

²⁴ Mihai Pop, *Obiceiuri Tradiționale Românești.*

Pe lângă caracterul ritualic al acestor practici, momentul priveghiului marchează despărțirea, în plan afectiv, a celor apropiați de cel care urmează să pornească în marea călătorie. Este, în același timp și ultima „petrecere” cu cel defunct: *„La priveghi se petrece deci într-un anumit și rostul petrecerii este nu numai să alunge somnul celor veniți să privegheze, ci și să marcheze, în cadrul ceremonialului de trecere, momentul despărțirii de cel mort. Este ultima petrecere a celor vii împreună cu cel mort.”*²⁵.

De fapt, secvența de mai sus face trimitere la un aspect al problemei, și anume la masa rituală. Foarte multă lume și-a pus întrebări asupra funcției acestui episod care, la o primă vedere, contrastează cu tristețea, solemnitatea și tragedia momentului, alunecând, mai ales, potrivit consemnărilor etnografice, spre finalul ceremoniei, în glumă și veselie: *„În Moldova este consemnat obiceiul mesei rituale, cu alimente puse pe capacul sicriului, numită **masa de pomană sau de țărână, abur după mort**. Aceasta face parte din categoria ospetelor funerare organizate în prezența mortului: în timpul priveghiului, la plecarea din casa acestuia, pe capacul sicriului și la intrarea în locuința lui definitivă, obicei cunoscut de etnografi sub numele de **pomana peste mormânt**. În ceea ce privește masa funerară din timpul priveghiului, Ion Ciubotaru descrie obiceiul așa cum se desfășura acesta la Dolheștii Mari (Suceava) până în preajma celui de-al Doilea Război Mondial: în preziua înmormântării se făcea o masă mare, cu mâncăruri și băuturi cum se dau la praznic, la care veneau rudele, cunoscuții. Se spunea o rugăciune și, înainte să înceapă invitații să mănânce, una din rudele apropiate chema mortul la masă.”*²⁶

²⁵ *Ibidem.*

²⁶ Ion Ghinoiu, *op. cit.*

Bibliografie

- Ernest Bernea**, *Moartea și înmormântarea în Gorjul de Nord*, București, Editura Vremea, 2007.
- Eretescu, Constantin**, *Folclorul literar al Românilor*, București, Editura Spandugino, 2022.
- Ghinoiu, Ion**, *Lumea de aici, lumea de dincolo*, 1999.
- Kligman, Gail**, *Nunta mortului*, Iași, Editura Polirom, 1998.
- Marian, Simion, Florea**, *Înmormântarea la români*, București, Editura „Grai și Suflet – Cultura Națională”, 1995.
- Pop, Mihai, Ruxăndoiu, Pavel**, *Folclor literar românesc*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1978.
- Pop, Mihai**, *Obiceiuri Tradiționale Românești*, București, Institutul de Cercetări Etnologice și Dialectologice, 1976.